

KÜLTÜR ve HUKUK

Prof. Dr. Vecdi ARAL*

I- Kültür Nedir (Kültür ve Değer)

Kültür, bir değerın gerçekleşmesi, daha doğrusu gerçekleştirilmesidir. Kültürün anlamı ve özelliği budur. Zaman içinde kültürün oluşması sürecini gözlemlersek, onun değerler uğrunda, onların gerçekleştirilmesi yolunda büyük ve yorulmak bilmez bir çaba olduğunu görürüz. Şu var ki, bu arada yüksek (tinsel) değerlerle, aşağı (duyusal) değerler arasındaki ayırma dikkat etmek gerekir. Asıl kültürü oluşturan, yüksek değerlerin gerçekleştirilmesi, gerçekleşmiş yüksek değerlerdir. Aşağı değerlerin ya da başka bir deyimle araç (yarar) değerlerinin gerçekleştirilmesi ise uygarlık dediğimiz kültürün altyapısını meydana getirir.

Böylece anlaşılıyor ki, her kültürel iş yüksek bir değerın gerçekleştirilmesidir. Bilimsel bir yapının kaleme alınması, mantıkî değerın (hakikat değerinin); sanat, estetik değerın; moral ve hukuk da etik (ahlâkî) değerlerin gerçekleştirilmesidir. Bu etik değerler, moralde "ahlâken iyi", hukukta ise "adalet" değeridir⁽¹⁾.

II- Değerler ve İnsan

Kültürün değerlerle bu iç ve zorunlu bağlantısı, onun yapıcı ögesini ve asıl önemini gerçeklik değil, değerlerin oluşturması, burada değerlerin nitelik ve özelliklerine, onların gerçeklikten (realiteden) ayırım ve ilişkilerine kısa da olsa değinmeyi gerektirmektedir.

Değerlerin ne olduğuna baktığımızda hemen göze çarpan olgu, onların insana bağlı ve ondan koparılamaz oluşudur. Eğer insan olmasaydı, değer ve değerlendirme de olmazdı; çünkü değerler varlıklarını insana borçludur. Eşya ve olaylar, tüm gerçeklik benimle uyduğunda, bana uyup benimle tamamlandığında bir değer kazanır. Güzellik ve iyilik, onu değerlendiren olmadıkça bir varlığa sahip değildir.

... âhenk ve melodi, ezelden beri insandadır; insan ruhunda yankılanıp gidecektir. Ve insan, bütün zamana bağlı şeylerin karmaşığı içinde ebediyetten kendisine emanet edilen bu sırları ve hazineleri zamanlar boyunca taşıyacak ve muhafaza edecektir⁽²⁾.

(*) I.Ü. Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Başkanı.

(1) Hessen II, S. 101; Schmelzeisen, S. 5; Aral TAY, S. 164 vd.

(2) Von Grolman, S. 7

Böylece insana bağlı, onda varlığa kavuşan bu değerler, kendilerine başvurarak her şeyi değerlendirdiğimiz, bu şeylere ilişkin değer yargılara verdiğimiz birtakım ölçülerdir; bu özellikleriyle de düşünsel ve kavramsal bir varlığa sahiptirler. Onlar tıpkı matematik ve mantık konuları gibi insanın tinsel (akıl ve anlam) yanında bulunurlar. İnsanda bir tin (bir akıl ve anlam) olmasaydı ne matematik, ne mantık ve ne de değerler olurdu.

İşte bu nedendir ki, değerler de matematik ve mantık konuları gibi tüm insanlar için genel geçerliğe sahiptir. Her insan ahlâk, sanat ve bilgi alanında bir değerlendirme yaparken, onlara uymak, ölçü olarak onları kullanmak durumundadır. Değerlerin insana bağlılığı, onların sofist Protagoras'ın; "Bütün şeylerin ölçüsü insandır."⁽³⁾ derken idda ettiği gibi tek tek insanlığa bağlılığı anlamını taşımaz. Değer yargılarının geçerliği, bu yargıları veren somut bireylerin keyiflerine, zevklerine kalmış değildir; onların da, teorik yargılar gibi geçerlikleri geneldir. Bir eylemi ahlâken kötü, bir diğerini yiğitçe bulduğumuzda, bir manzarayı çirkin, bir başkasını güzel diye nitelendirdiğimizde, bu yargıların herkesçe onanmasını bekleriz. O halde insana (kişiye) bağlılık dendiğinde genel olarak insan düşünülmalıdır. Kastedilen Ahmet, Mehmet ya da herhangi somut bir kişi değil, insan dediğimiz tümel varlıktır⁽⁴⁾.

Değerlerin böylece insanda, onun tinsel yanında kavramsal (düşünsel) bir varlığa sahip oluşu, gerçeklikten çok değişik özelliklerini anlamamızı da olanaklı kılmaktadır. Nitekim onlar düşünsel niteliklerinden ötürü duyumla algılanamazlar; zaman ve mekân dışı soyut varlıklardır; nasıl ki, matematik konular, söz gelimi bir üçgenin açıları arasındaki ilişkiler maddi bir varlığa sahip olmadığı gibi zaman içinde geçen psikolojik bir olay da değildir; biz onları düşünmesek de vardır, varlıkları düşünme olayından bağımsızdır. Oysa gerçeklik tüm duyu organlarımızla algıladığımız şeylerdir. Bunlar zaman ve mekâna bağlı, elle tutulan, gözle görülen somut şeylerdir.

Değerlerle gerçeklik arasındaki bu köklü ayırım bir başka ayırımın da ortaya çıkmasına ve vurgulanmasına neden olmaktadır; değerler, "olan"ı deyimleyen gerçeklikten "olması gereken" karakterleriyle de ayrılırlar. Tüm gerçekçilik ve ondaki her bir parça "olan" bir şey olarak zorunlu yasalara bağlıdır. Doğada her olay belli bir nedenle zorunlu olarak gerçekleşir. Neden oluşturan olay gerçekleşince, sonuç dediğimiz olayın da gerçekleşmesi zorunludur; onun gerçekleşmemesi asla söz konusu olamaz. Örneğin havaya bırakılan bir cisim yere kesinlikle düşer. Burada "olan" olmaktadır, niçin olduğu ya da niçin olmadığı sorulamaz. Sözgelimi kısa sürede yemek pişirmeyi olanaklı kılmakla yararlı olacağından suyun niçin 100 derecenin üstünde kaynamadığı sorulamaz. Doğa olayları eleştirilemez.

Buna karşılık değerler bir "olması gereken" olarak gerçek (reel) olmayıp, gerçekleşmesi gereken bir şeydir. Bir gerçeklik parçası da böylece ancak bir değer taşıyıcısı olup olmaması (kendisinde bir değer gerçekleşmiş olup olmaması) açısından eleştirilir ve e-

(3) Kranz, S. 192'den.

(4) Wein, S. 8, 15, 16, 18; Hartmann, S. 19; Hessen II, S. 140; Fechner, S. 44, 45; Welzel, S. 238; Aral TAY, S. 60 vd; Aral HFT, S. 62 vd.

leştirebilir. Daha açık bir anlatımla, kültüre konu olan gerçeklik parçaları (kültür oluşukları) hangi değerle ilgili iseler o değer açısından, o değeri hangi ölçüde gerçekleştirip yansıtıkları açısından bir eleştiriye tabi tutulurlar, tutulabilir.

Ne var ki, bu arada hemen deyimlenmelidir ki, gerçekleşen değer o gerçeklik parçasında, şekerin çayda eriyip yok olması gibi eriyip gitmez. O, insanda düşünsel bir ölçü olarak varlığını her zaman korur. Nitekim bir yağlı boya tablo zamanla bozulabilir, hatta yok olabilir. Şimdi buna bakarak onda gerçekleşmiş olan estetik değer de bozulduğu ve yok olduğu söylenemez. Bu yüzden moral, sanat, bilim ve toplum düzeni (hukuk) gibi hiçbir kültürel oluşum ve görünüm ilgili bulunduğu değeri ne denli tam gerçekleştirmiş olursa olsun insanın eleştirisinden kurtulmuş ve onun dışında kalmış değildir ve kalamaz. Ve yine bu yüzden insan evrende soran ve eleştiren bir varlık olarak belirginleşir, tüm doğal varlıkların üstünde kişilik kazanıp onur sahibi olur.

Diğer yandan değerlerin bu gerçeklik ("olan") dünyasından ayrılığı bazı görünümler iyanlılıkla kültür olarak nitelendirmemizden de bizi korumaktadır. Bu bağlamda olmak üzere insanın her yaşam biçiminin, yaşama ilişkin her olay ve olgunun, her eylem ve çabanın kültür oluşturmayacağına, kültüre katkı ve hizmet anlamını taşımayacağına önemle işaret edilmelidir. Kültür yüksek değerlerin bir gerçekleştirilmesi olduğuna göre "olan"la değil, "olması gereken"le ilgili bir olgudur; doğal güçlerin değil, insanın tinsel güçlerinin bir ürünüdür. Bu bakımdan kültüre benzer bazı görünümleri gerçek kültürle asla karıştırmamak gerekir; onların gerçek kültürle ilgileri yoktur. Çünkü onlar hiçbir yüksek değeri içermeyen, bu nedenle de, "olması gereken" niteliğini taşımayan alışkanlık, tutku (iptilâ) gibi doğal güçlerin bir oyunu ve sonucudur ya da haz ve yarar gibi duyuşsal ve aşağı bir değer gerçekleşmesi ürünüdür. Bu yüzden içerik yönünden de asla evrensellik niteliğini taşımazlar; çünkü onlarda insanlığın ortak vicdanında kök salmış bulunan yüksek değerlerden (salt "olması gereken"lerden) hiçbir esinti yoktur.

Bu gibi olay ve olguları kültür adı altında anmak doğru olmadığı gibi tehlikelidir de. Örneğin köyü basan çetenin çevreye saldırdığı korku sonucu psikolojik zorlanmayla bireylerin ortaya koyduğu uygun davranış biçimlerini hukuk diye, bir haz ve tutkuyu deyimleyen arabesk müziği sanat diye nitelendirmek insanları yüksek ve gerçek değerler yolunda geliştirmekten vazgeçmek anlamına gelir⁽⁵⁾.

III- İnsan ve Kültür

Kolayca anlaşılacağı üzere insanla kültür arasında derin bir ilişki vardır; çünkü kültür, yukarıda deyimlendiği gibi yüksek (tinsel) değerlerin gerçekleştirilmesidir. Değerler ise ancak insanda, onun tinsel yanında varlık kazanabilmektedir ki, işte kültürün insanla olan bağ ve ilişkisi de burada düğümlenmekte, onun insanın gerek bireysel, gerekse toplumsal yaşamı için taşıdığı çok büyük önem buradan kaynaklanmaktadır. Bir kez değerlerin dış

(5) Aral TAY, s. 38, 39.

dünyada (realitede) değil de, insanın iç dünyasında kök salmış olması, tüm kültürün ancak insan tarafından, insan eliyle oluşturulacağını ortaya koymaktadır. Böylece de diğer yandan insanın bu dünyada yarattığı bir yapıt olan kültürün rastlantısal bir olgu olmayıp, insanın iç varlığının biçimlenmesi ve gelişmesinin zorunlu bir koşulu olduğu açığa çıkmaktadır. Öyleyse insan yaşamının anlamı değerlere bağlıdır ve bireysel yaşam bir anlam kazanacaksa bu, ancak değerlerin gerçekleştirilmesiyle (kültürle) olacaktır. Çünkü anlam kavramı, değer kavramını gerektirir; anlam kavramı değer kavramından çıkar. Bir şeyin değerlerle ilişkisi olduğu, onların gerçekleşmesine hizmet ettiği ölçüde anlamı olur. Bu yüzden yaşam anlamını değerlere borçludur. Biz de yaşamın anlamını değerleri algılayıp, yaşadığımızda kavrarız; hakikat, etik (ahlâk), estetik ve Tanrısal değer yaşantısında yaşamın anlamı bize bir iç veri olarak açılır, sanki içimize doğar.

Sadece duyusal dünyayı gerçek sayanlar, bu açıklamaları düşlem ürünü diye değerlendirebilirler. Duyusal dünyanın ötesine uzanan yolları arayanlar ise insan yaşamının değer ve anlam kazanması için başka bir dünyanın da gözlenmesi gerektiğini er geç anlayacaklardır⁽⁶⁾.

Görülüyor ki, insanın doğal bir varlık olmaktan çıkıp, doğal dürtülerin egemenliğinden kurtulup özgür ve böylece de kişilik sahibi bir varlık olabilmesi yalnızca değerlerle ve kültürle olanaklıdır. Çünkü değerler ve kültür, insanın asıl yanı, insan yanı olan tinsel yanından çıkar, insan kendini yalnızca kültür aracılığı ile ve kültürde bulur; tinsel yanının doğrultusu ve doyum ihtiyacı olan tamamlanması, yetkinleşmesi, ancak böylece olur. Bu ise aynı zamanda insanın mutluluğu demektir. Nitekim mutluluğun;

Zustand vollkommener Befriedigung, vollkommener Wunschlosigkeit, ein Ideal, dessen Verwirklichung durch **sinnvolles** Wirken und Zusammenwirken erstrebbar ist⁽⁷⁾.

(Gerçekleşmesi **anamlı** etkinlik ve etkileşimle ulaşılabilecek bir ideal olan yetkin bir doyum durumu, arzu ve isteklerin tamamen giderilmesidir).

diye tanımlandığına tanık olmaktayız. Üstelik kültür değerleri dediğimiz bu değerler içinde ahlâki değerlerin insan üzerinde daha büyük bir etkisi ve sonucu vardır. Onlar insanı sadece tinsel bir varlık kimliğine sokmakla kalmaz, ona onurunu da kazandırır, onu onurla donatarak ahlâki bir kişilik durumuna getirir, varlığını daha yüksek bir katmana çıkarır⁽⁸⁾.

(6) Steiner, s. 9

(7) Schmidt, s. 205.

(8) Aral HBÜ, s. 32; Aral HFT, s. 82, 83, 109; Aral TAY, s. 84, 114; Hessen SL, s. 10 vd.

Kültürün böylece yüksek değerlerin gerçekleştirilmesi olarak açıklanmasından sonra kültüre hizmetin topluma, hatta tüm insanlığa bir hizmet anlamını taşıdığı, içini yüksek değerlerle doldurup, mutlu olmuş insanın gerçek bir toplumsal varlık kimliğini kazanacağı da ortaya çıkmaktadır. Çünkü yüksek değerler genel geçerliğe sahiptir ve insanlığın ortak vicdanını oluşturur. Bu bakımdan her kültürel yapıt, her kültür olayı, tüm insanların tinsel yanlarındaki genel ve soyut değerlerin bir içerik kazanması, insanlığın iç dünyasının zenginleşmesi demektir.

O halde topluma yabancılaştıran insan, aslında kendine yabancılaştıran, mutlu olamayan insandır. Topluma yararlı olma önce insanın kendini gerçekleştirip tamamlamasını, kişilik kazanmasını zorunlu kılar. Bunu kavramak güç değildir; zira kültürü oluşturan bütün değerlerle birlikte dürüstlük, adalet ve iyilikseverlik gibi toplumsal (toplumla ilgili) ahlâki değerler de bireyin kendi içindedir. Bireyin bireyselliğine bilinçlenmediği, özgürce kişiliğini bulamadığı bir yerde gerçek bir toplumdan ve toplum yaşamından söz edilemez. Böyle bir yerde yaşayan bireyler değerlerden ve özsaygıdan yoksun kalmakla sırf güvenlik ihtiyacı ve dürtüsünün yönetimine gireceklerdir. Bu ise onları "gemisini kurtaran kaptan" düşüncesine, "köşeyi dönme felsefesi"ne itecektir; öyle ki, güvenlik ihtiyacı dış koşullarla doyurulsa bile tinsel yanlarından gelen sese cevap verecek bir yol ve iz bulamadıkları için diğer alanlardaki başarıları ne denli büyük olursa olsun, tutkuları dinmeyecek, hiçbir noktada dur durak bilmeyecek, böylece toplumla sürekli bir uyumsuzluk içinde olacaklardır(9).

Ya da insanlararası ilişkiler en ufak bir saygı ve sevgi duymaksızın otomatik ilişkiler niteliğine dönüşecektir; bu durumda da artık bir toplumdan değil, sadece ya bir yığın ve yığılımdan ya da bir sürü ve kitleden söz edilebilecektir.

Dünyamızda hâlâ acı, umutsuzluk, keder gibi şeylerin olmasının nedeninin, insanların kendilerini gerçekleştirmemeleri ve dünyalarını paylaşmamaları olduğuna inanıyorum⁽¹⁰⁾.

IV- Hukukun Kültüre Yaklaşımı

Yukarıda kültürün niteliği saptandıktan sonra şimdi de hukukun ne olduğunun, niteliğinin, saptanması gerekmektedir; çünkü hukukun kültür karşısındaki tutum ve durumunun, ona bakış açısının ne olduğunun ya da ne olabileceğinin belirlenmesi buna bağlıdır.

Bu bağlamda olmak üzere hukuka yönelik ilk gözlem onun, insanların yine insanlar için, onların bir arada (bir toplum içinde) yaşamalarını sağlamak ve güvence altına almak için meydana getirdikleri bir düzen, daha doğrusu insanlararası ilişkileri düzenleyen bir kurallar bütünü olduğunu açığa çıkarmaktadır. Ancak bu kuralların doğadaki kurallardan (doğa yasalarından) çok ayrı nitelikte olduğu da bir gerçektir. Nitekim doğa kuralı (doğa yasası) doğada zorunlu olarak gerçekleşen olay ve ilişkileri bildirir. Bu yasalara aykırı bir olayın gerçekleşmesi olanağı yoktur. Kimse bu yasaların öngördüğü sonuçtan kaçınamaz,

(9) Hoffer, s. 70.

(10) Buscaglia, s. 149.

ondan kurtulamaz. Örneğin belli koşullarda ısıtılan su, belli derecede kesinlikle kaynar. Yaşlanan insan, er geç ölür. Eğer doğada bu yasalara aykırı bir tek olay dahi gerçekleşse, geçerliliklerini yitirir ve ortadan kalkarlar.

Oysa hukuk kuralları, doğada zorunlu olarak gerçekleşen olay ve ilişkileri değil, olması gereken (gerçekleşmesi gereken) davranış biçimlerini öngörür, bildirir. Bunun için de onlar norm (olması gereken) adını alır ve insanlara seslenir. İçerdiği ilişki ve davranış modellerinin insanlarca gerçekleştirilmesini ister, bu yolda onlara buyruklar verir; böylece de buyruk karakterini kazanır. Doğa yasaları ise böyle bir özelliğe sahip değildir. Nitekim insanlara "ne denli yaşlanırsan yaşlan asla ölme!" demenin, havada motoru bozulan uçağın pilotuna "yere düşerken 20 km.'den çok hız yapma!" diye buyurmanın bir yararı ve anlamı yoktur, olamaz. Bu yüzden bu kurallar buyruk değil, açıklayıcı nitelikte teorik yargılardır. Böylece de hukuk yasaları kendilerine aykırı davranılmakla geçerliliklerini yitirmez, ortadan kalkmazlar; çünkü onlar "olan"ı değil, "olması gereken"i söylemekle bu olması istenen şeyin gerçekleşmemesi olanağını da öngörmüş olmaktadır.

Gerçekten onların buyruğun yerine getirecek olan insan, özgür bir varlık olarak iradesini hukukun istediği yönde kullanabileceği gibi ona aykırı yönde de kullanabilir. İşte bu noktada bizi asıl ilgilendiren sorun ortaya çıkmakta, hukukun bağlayıcılığının neye dayandığı, nasıl yürürlük kazandığı sorusu gündeme gelmektedir.

Bu soruya cevap olarak çok yanlış bir biçimde, hukukun bağlayıcılığının, onun yürürlüğünün devlet gücüne, bir dış yetkeye (otoriteye) dayandığı söylenebilir. Bu durumda hukukta bizi bağlayan şey, artık kendi irade ve onamamız değil, bize yabancı ve bizden üstün bir irade, bir güç olmaktadır. Buna göre bir insanın belli bir davranışa hukuken yükümlü bulunması bu davranışın gerçekleşmesinin bir yaptırım, bir zorlama tehdidi ile donatılmış olmasına bağlıdır. İşte sözüm ona norm kavramına sadık kalanlar da birlikte olmak üzere tüm pozitivist tutumun görüşü budur⁽¹¹⁾.

Ancak bu durum gerçekten böyle ise ya da böyle kabul edilecekse, hukuk bir terör aracı olmaktan öte bir şey olarak görülmeyecek, bu da bizi doğada hiçbir gücün salt üstünlüğe sahip olmamasından ve böylece de güçlülerin sürekli çatışma içinde kalacak olmalarından ötürü, hukukun yürürlüğünün rastlantıya dayalı olduğu sonucuna götürecektir. Bu ise gerçeğe uygun olmadığı gibi norm kavramı vedüşüncesine aykırıdır.

Yükümlülük, bağlayıcılık kavramı normdan ("olması gereken")den kaynaklanan bir kavramdır. Pozitivist görüşte ise böyle bir hukukî ödev kavramı değil, gerçeklikteki (doğadaki) bir zorunluluk dile getirilmiş olmaktadır. Hukuka uygun davranışımız yaptırımın bizde yaratacağı korku ile belirlenmiş olacaktır. Sözgelimi hapis yatmaktan korktuğumuz için hırsızlık yapmaktan kaçınmış olacağız. Güç ve zorlama ise bir olay (bir "olan") kimliğinde olduğundan, onun bizde yaratacağı korku da nedensellik bağı içerisinde zorunlu olarak meydana gelecektir. Öyleyse bir kimsenin bir şeyi buyurmasından ve bu yolda zorlamasından ötürü, diğerinin ya da diğer kimselerin buna uyma yükümlülüğünün bulunduğu, uyulmanın gerekli olduğu düşünülemez; "olan"dan (Gerçeklik dünyasından, doğadan" yalnızca bir zorunluluk çıkıp, asla bir "olması gereken" çıkmaz.

(11) Bkz. Kelsen RRL, Is. 47; Kelsen RRL II, s. 95 vd.

Bağlayıcılık (hukukî ödev, yükümlülük), ancak bir "olması gereken"den çıkar; çünkü her "olması gereken"de "niçin olması gerekir?" sorusuna bir cevap öngörülür ve bu cevabı da sadece bir değer, değerli bir şey oluşturabilir. Bir şey niçin yapılmalıdır? Değerli olduğu için. Değerler ise bilindiği üzere insandadır. Böylece insan hukukta "nasıl davranmalıyım?" sorusuna cevap bulduğu için kendini yükümlü görecektir, hukuken bağlanmış olarak duyumsayacaktır. İşte asıl yükümlülük, bağlayıcılık kavramı budur, bunu anlatır.

Buradan anlaşılıyor ki, hukukta bir değer içerilmiştir; o, bir değer gerçeğeleştirilmesine yöneliktir ve bu değer de, ahlâki bir değerdir ve öyle olmak gerekir; çünkü hukuk insanların davranışlarıyla ilgilidir, onları düzene sokmak amacına yöneliktir. Bizi davranışımızda, bu davranışın iç nedeni olan irademizde bağlayacak olan ancak ahlâk ve ahlâki değerler olabilir⁽¹²⁾.

Şimdi tüm değerler arasında bir hiyerarşi bulunur, onlar kademeli bir yapı oluşturur. Şu var ki, toplum ve hukuk anlayışında en yüksek etik değer ne olduğu yolunda üç ayrı görüş bulunmaktadır. Her bir görüş kendince en yüksek olarak kabul ettiği bir değer ve değerler sistemini hukukun en yüksek amaç ve ideali diye göstermiştir.

Nitekim birinci görüşe göre en yüksek değer ve amaç bireysel kişiliktir. Buna bireyci (endividüalist) değer sistemi denilir. Bu değer sistemi bizi bireyci toplum anlayışını kabule zorlar ve temelini bireyin özgürlüğü düşüncesi oluşturur. Böylece toplum bir sözleşme ilişkisi olarak tasarılır, hukukta bireyin hizmetine konur.

İkinci görüş ise en yüksek değer ve amaç olarak tümel kişiliği görmektedir. Bu, birey üstü ya da bireycilik üstü değer sistemidir. Buna, supra endividüalist sistem de denilir. Buradaki toplum anlayışı da birey üstü bimitelik taşır. Toplum, insan bedenine benzetilerek bir organizma gibi düşünülür; devlet ve onun egemenliği esastır.

Üçüncü ve son görüşe göre de, en yüksek değer kültür yapıtıdır (trans-personalist değer sistemi). Bu görüşe egemen olan bireysel ve tümel kişilik değerlerini aşan bir toplum anlayışdır. Toplum biryapı (bir bina) gibi düşünülür ve bu yapıda, bu kültür toplumunda çalışan insanlar arasında doğrudan doğruya değil, ortaya çıkardıkları kültür yapıtları dolayısıyla bir ilişki ve bağlılık söz konusudur⁽¹³⁾.

Şimdi bu birbirinden değişik görüşler karşısında doğru bir sonuca varmak için hukukun toplum yaşamının bir biçimi, onun varlık koşulu olduğunu, bu yüzden de hukukta son amacın ancak adalet değeri olabileceğini gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü adalet ahlâki bir değer olmakla birlikte, toplumsal bir değerdir, toplum yaşamının temel değeridir. O, insanların bir düzen içinde yaşamaları ve bu düzenin yetkinliğini öngörür. Bu yüzden,

Adalet, mülkün temelidir (Türk atasözü).

denir. O, bir düzen olmakla bütün diğer değerlerin gerçekleşmesinin ve bu arada bizzat kendisinin yetkinleşmesinin ön koşulunu oluşturur. Çünkü düzenin olmadığı yerde, bir kaos içinde hiçbir değer, hiçbirşey gerçekleşip var olmaz, kaostan hiçbir varlık çıkmaz.

(12) Aral TAY, s. 94 vd.

(13) Çağıl HİG, s. 44 vd.; Mayer, s. 70 vd.

Buna göre adaletli bir hukuk, her şeyden önce insan varlığının güvencesi olmak durumundadır. Daha açık bir anlatımla, hukuk bir toplum içinde yaşamak zorunda olan insanı her şeyden önce gerçek (reel) yanı ile ele almalı, sınırsız olduğunda onun varlığını tehdit eden serbest toplumsal güçler karşısında koruyucu bir kimlik kazanmalıdır (sosyal hukuk düşüncesi).

Bundan başka, yukarıda açıklandığı üzere, yaşamın anlamı değerlerin gerçekleştirilmesine (kültüre) bağlı olduğuna göre de, hukuk bu değerlerin gerçekleştirilmesine, kültürün oluşmasına olanak ve fırsat vermeli, güveni sağlamalıdır.

bunun için de adaletli düzenin önemli bir özelliğini belirleyen **hukuk devleti** düşüncesi, hukukun dayanağı olmalıdır. Çünkü bir toplum içinde bireylerin varlıklarını tehdit eden her türlü saldırılardan korunmasını sağlayacak olan hukuk düzeni, bunu ancak devlet gücü ile başarabilir ve böyle olunca da, bizzat kendisi bireylerin güvenliğini tehdit edecek bir duruma girer. Bu yüzden hukuk düzeninin (devletin) bireyleri kaba güç karşısında korumak üzere kurmuş bulunduğu mahkeme, savcılık ve polis gibi koruma önlemleri sistemine, bu yoldaki sınırlandırmalara bizzat kendisini de tabi kılması, yasalara bağlı kalması, işlerini yasadışı yollardan yürütmemesi gerekir. Bu, **sosyal güvenliğin** ve dolayısıyla **sosyal adaletin** ilk koşuludur⁽¹⁴⁾. Sadece bu koşul altında birey özgürlüğüne kavuşabilir, değerleri gerçekleştirip sırf doğal bir varlık olmaktan öteye geçebilme olanağını elde eder. Böyle bir hukuk düzeni (böyle bir devlet) de ancak bizzat kültür yaratan değil, yalnızca kültürün gelişmesine hizmet eden bir **kültür devleti** kimliğini kazanabilir⁽¹⁵⁾.

Gerçekten tüm kültür insan tarafından ve ancak onun eliyle oluşabilir. Ve yukarıda da belirtildiği gibi kültürün oluşması bir iç zorunluluğu deyimler; hele ahlâk alanında, ahlâki değerlerin gerçekleştirilmesi insanın özgürlüğünü gerektirir. Bu yüzden bu alanda insanın etki-tepki ilişkisinden, doğal güç ve dürtülerin oyuncağı olmaktan kurtulup, bir eşya (bir nesne) olmaktan çıkıp özgür bir kişi olması, ahlâkın bir buyruğudur. İnsanın bu iç (irade) özgürlüğünün gereğini anlamak kolaydır. Çünkü tüm yüksek değerler "olan"ı değil, "olması gereken"i gösterirler. "Olan" da (gerçeklikte, doğada) ise özgürlük değil, doğal bir zorunluluk vardır. İşte değerlere ("olması gereken"lere) ulaşabilmek, yalnızca bu tür zorunluluğun aşılması ile (özgürlükle) olanaklıdır.

Fakat değerler ve bununla da kültür bir dış (davranış) özgürlüğünü de gerektirir. Nitekim yine ahlâk alanında, başkalarının vicdanî kararlarına karışmamak, onları bir eşya (bir nesne) yerine koymamak da ahlâkın bir buyruğu olarak görünmektedir. Bunun nedeni ise değerlerin soyut ve içerikten yoksun bulunuşudur. Onların içeriğini uyguladıkları yaşam olaylarının sonsuz çeşitliliği ve zengin boyutları belirler. Bu yüzden somut yaşam durumunda neyin ve hangi davranışın değere uygun bulunduğunu, o yaşam durumu ile karşı karşıya gelen, bu durumla ilgili bir yaşantı içinde bulunan bireyin özgür kararı gösterecektir; değerler yolunda ne yapılacağına bireyin kendisi karar verecektir, yoksa değerlerin bize sunduğu herhangi bir somut bir hedef yoktur. Nitekim "insan sevgisi" değerini herkes kendi duyumsayış biçimine ve ilişkilerin sayısız çeşitteki özelliğine göre sonsuz denecek ölçüde değişik olarak gerçekleştirecektir.

(14) Aral HBÜ, s. 34

(15) Mayer, s. 40.

Değerlerin soyutluğunun kapsam bakımından bu genişliği yanında bir de derinlik boyutu vardır. Onların gerçekleştirilmelerinde bu açıdan da bir sınır söz konusu olamaz.

Jede Lösung eines Problems gibt ein neues
Problem auf.

(Bir sorun'un çözümü, her zaman ortaya yeni
bir sorun çıkarır)

derken Goethe, değerlerin bu derinliğini hakikat değeri bakımından dile getirmektedir⁽¹⁶⁾. Ahlâk alanında Cromwell de

Daha iyi olmaya artık cehdetmediğimiz andan
itibaren iyi olmaktan çıkarız.

demekle iyinin sonsuz olduğunu açıkça belirtmiştir⁽¹⁷⁾.

Bu alıntıların hakikat ve etik değerler alanında işaret etmekte oldukları sonsuzluk ve bunun düşünce ve irademize sağladığı özgürlük, estetik ve dinsel değerler alanında da aynen geçerlidir. Büyük sanatçıların ruhlarındaki sınırları aşma eğilimi, ancak estetik değerlerin sonsuzluğu, her zaman güzelin daha da güzeli bulunabileceği düşüncesi ile açıklanabilir. Dinsel değerler de bir hakikatı temsil ettiğinden, bunlara ulaşmak yolundaki çabalar bir özgürlüğü gerektirir; çünkü her hakikatın yolu özgürlükten geçer⁽¹⁸⁾.

Şimdi durum böyle olunca, şöyle bir sonuç yerinde ve doğru olmak gerekir: Hukukun gerçekleştirmeye yöneldiği adalet, ahlâki değerler içinde en yükseği, en çoğu (maksimumu) değil, en düşüğü ve en azı gösterir. Nitekim iyilikseverlik adaletten, iyiliksever insan da sırf adaletli insandan daha üstündür; çünkü o adaletin istemini aşar; karşısındakinin hukuken isteyebileceğinden daha çoğunu yapar ya da verir⁽¹⁹⁾.

Diğer yandan bütün ahlâki değerler, kişiye bağlıdır; ahlâki değerlerin taşıyıcısı ve onları gerçekleştirecek olan insandır; sadece o, ahlâki değer özelliğini taşıyacak eylemlerde bulunabilir⁽²⁰⁾. Böyle olunca da, ahlâki bir değer olan adalete yönelik hukukun insana hizmet etmesi, varlığının nedenini onda bulması anlaşılır bir şeydir; çünkü her şeyden sorumlu bir varlık olan yalnızca odur. İnsan ise yaşamının anlamını ve sorumluluğunun içeriğini, yukarıda da belirtildiği gibi, ancak kültürde bulur. Oysa kültür özgür iradeyi ve özgür ortamı gerektirir. O halde hukukun görevi, bireylerin birbirlerinin değerleri algılayış ve gerçekleştirme yolundaki vicdanî kararlarına karışmamalarını sağlamaktır. Onun asıl işi, belli bir toplumda ve onun gelişiminin belli bir evresinde yalnızca adaleti (düzeni) gerçekleştirip insanlar arasında daha çok özgürlük sağlayarak, insanî yaşamın en iyi bir biçimde oluşmasını olanaklı kılmaktır⁽²¹⁾.

(16) Çağıl GHİA, s. 409'dan naklen.

(17) Çağıl GHİA, s. 410'dan naklen.

(18) Hessen II, s. 263; Çağıl GHİA, s. 472.

(19) Aral TAY, s. 130, 131.

(20) Aral HFT, s. 108.

(21) Aral TAY, s. 230, 231.

Hukuk, ahlâkî vecibe ifası imkânıdır veya diğer tabirle hukuk, ahlâkî (vicdanî) karar dediğimiz derunî (manevî) hürriyeti temin eden bir dış hürriyet sahasıdır. Muayyen bir nisbette böyle bir dış hürriyet olmaksızın vicdanî karar denilen manevî hürriyet mümkün ve mevcut olamaz. Bahis konusu dış hürriyeti sağlamak, insan haklarının mahiyet ve nüvesini teşkil eder. Bu haklar mutlak mahiyettedirler yani ahlâkî (vicdanî) vecibe ifasını mümkün kılabilmek için mutlak surette zarurîdirler. O halde hürriyetçilik (liberalizm) her idarenin zarurî bir unsuru olmak icabeder⁽²²⁾.

Ancak kültür alanında, özellikle ahlâkî değerlerin gerçekleştirilmesinde insan vicdanının yanılma olasılığı gözden uzak bulundurulmamalıdır. Bu yüzden birey, eylemlerinin değerlere uygunluğunun sorumluluğunu taşımalıdır. Birey, değerleri vicdanı ile algılar, eylemleri ile onların gereğini yerine getirir; bunun için değerlerin doğru bir bilgisine varmak, onları özgürce algılayıp gerçekleştirmek durumundadır. Bu doğruluğu sağlayacak olan da bireyin eyleme geçmeden önce sorumluluğun bilincinde olarak, içinde yaşadığı çağın bilgi, zihniyet ve gereklerini öğrenmesidir.

Kültürün oluşumunda nesnel değerlere uygunluğun sağlanması yolunda topluma (devlete, hukuk düzenine) de ödevler düşmektedir. Bu ödev ise ancak politik güçleri araya sokmadan, bireyin doğrudan doğruya akla uygun eylemlerle genel insanî hedefleri izleyebilmesi yolunda yetenek ve bilgilerinin geliştirilmesi biçiminde eğitilmesi ile yerine getirilebilir. Yalnız bu, kültürün oluşmasında dışarıdan ayrıntılı kurallar koymayı, hele ahlâk alanında heteronom bir ahlâkın öngörülmesini haklı kılmaz. Millî kültürün gelişmesinde dahi, ayrıntılı değer yargıları engelleyici bir etki yapar. Değerlerin soyut, genel ve içerikten yoksun bulunuşudur ki, bir yandan bireylerin davranış ve yapıtlarının onların yaratıcı kişiliklerinin bir ürünü ve özgün olabilmesini sağlar, böylece diğer yandan da belli bir çevre ve toplumun duygu ve düşünce biçimini (zihniyetini) bu yaratıcı kişiliklerin yapıtlarında yansıtabilmesi, kültürün özgün varlığını, insanlığın ortak değerlerini gerçekleştirmeye yönelmiş olmakla, evrensel boyutlarda ilerlemesi olanağını açar. Yoksa, bireyin ayrıntılı değer yargılarına uyduğu, uymaya zorlandığı yerde her yapıt ve iş bir yineleme ve taklit niteliği taşımaktan kurtulamaz.

Kültürde aslolan acımasız ve kaba gerçeklik değil, içi boş değerdir. Böyle olmakla o, yaşamın her boyutuna, yaşamdaki her gelişmeye ayak uydurma yeteneğine sahiptir. Yaratıcı kişilikler ve onların duyumsayıp, algılayıp biçimine göre her değer, değişik yaşam koşullarına uygun yeni içerikler, yeni değer yargıları kazanır; böylece de daha çok insanî bir dünyanın kuruluşunu sağlar. Buradan anlaşılıyor ki, kültürün özünü oluşturan bu değerler, bireyin gelişmesini olanaklı kıldığı gibi toplumun ve o toplumun kültürünün, dolayısıyla tüm insanlığın gelişmesinin fırsatını da ancak içeriksiz oluşlarıyla vermektedirler.

(22) Çağıl HİG, s. 47.

Bu nedenle bir değer gerçeğe dönüşmesi, onun içerik kazanması ve somutlaşmasını deyimleyen kültürün donup kalıplaşmasına, insana ve yaşama düşmanca yabancılaşmasına olanak verilmemelidir. Gerçekten her kültür insanın iç dünyasında algılanan, psikolojik bir yaşantı olan bir değer öznen ve öznel olmaktan çıkıp, nesnelleşmesidir. Bu, niteliği gereği bir rasyonelleştirme değildir. Aslında duygusal (irrasyonel) olan bir yaşantı içeriği başkalarına anlatmak ve göstermek için aklın yardımı ile rasyonel bir kimliğe kavuşturulur. Yaşantı bir bakıma bağımsız olmak, kişinin dünyasından çıkıp, nesnelleşmek için biçime, bir sisteme muhtaçtır. Fakat bu biçim değer nesnelleşmesi için gerekli olduğu kadar da bir tehlike oluşturur. Çünkü akıp giden yaşam karşısında o, hazır ve değişmez bir şey olarak kalır. Sistemin değişmezliği ve durgunluğu, yaşantının canlılığına uymaz ve onu yansıtamaz olur. Böylece burada bir çatışma ve dolayısıyla da trajik bir yan ortaya çıkar. Bu trajik yan, biçimin her zaman canlı olan ve olması gereken değer yaşantısının bir reddi sonucunu doğurmasında meydana gelir. Öyle ki, sistem ne denli ve iyi kurulmuş olursa, sistemin çıktığı canlı kaynaktan o denli çok uzaklaşılır. İleride ortaya çıkacak olan özgün kişiliğin kültürün nesnelleşmiş biçimlerini kendi öz varlığına uymayan bir şey olarak algılaması ve bu nedenle kültürün katı biçimleri ve onları savunan toplumla sürtüşüp çatışması, böylece yeni bir trajedi oluşturması bundan ileri gelir.

Bu sürtüşme hukukta da karşımıza çıkar; çünkü o da adalet gibi üstün bir değeri gerçekleştirmeye yönelmiş olmakla bir kültür olgusu, bir kültür görünümüdür. Bu yüzden hukuk ve onun açıklanmasını yapan bilim, hiçbir zaman formal mantığa dayalı aksiyomatik (tartışmasız), kendi içine kapalı bir sistem kimliğine sokulmamalı, içerdiği normların ve ilkelerin değişikliklerine açık olmalıdır⁽²³⁾.

Bütün bu açıklamalardan sonra, hukuk anlayışında en yüksek ahlâkî değer hangisi olduğu, olması gerektiği sorusunun cevabı, kesin bir biçimde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim, kısaca deyimlenmek gerekirse, en yüksek değerlerden olan ahlâkî değerlerin taşıyıcısı ve gerçekleştircisi insan olduğuna ve insansız ne toplum ve ne de devlet olamayacağına göre devlet ve hukuk insana, insan da kültüre hizmet etmeli, bir doğa varlığı olmaktan kurtulup, tinsel bir varlık olma yolunda kendini (kişiliğini) kazanıp geliştirmelidir; böylece topluma ve insanlığa da hizmet etmiş olacaktır. O halde insana, dolayısıyla kültüre hizmet etmeyen bir hukuk ve devlet anlayışı, doğru bir görüş diye kabul edilemez.

Meselâ supraendividüalist noktai nazardan:

"Sen bir hiçsin; mensup olduğun camia her şeydir, ve-yahut: Transpersonalist noktai nazardan: "Phidias'ın bir heykeli, ilk çağın milyonlarca esirlerinin bütün sefaletlerine bedeldir" gibi acayip parolalardan gıdalanmış hukuk sistemleri, mutlak surette gayri sahih sistemlerdir⁽²⁴⁾.

(23) Aral, TAY, s. 92; Aral HBÜ, s. 167.

(24) Çağıl HİG, s. 47.

BİBLİYOGRAFYA

- ARAL, Vecdi** - Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, İkinci Bası, İst. 1975 (Metinde "Aral HBÜ" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi** - Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, İst. 1983 (Metinde "Aral HFT" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi** - Toplum ve Adaletli Yaşam, İst. 1988 (Metinde "Aral TAY" olarak gösterilmiştir).
- BUSCAGLIA, Leo** - Yaşamak, Sevmek ve Öğrenmek (Çev. Nesrin KASAP), İnkılâp ve Aka Kitabevi, İst. 1984.
- ÇAĞIL, O. Münir** - Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş, Üçüncü Tabı, İst. 1966 (Metinde "Çağıl HİG" olarak gösterilmiştir).
- ÇAĞIL, O. Münir** - Faust Tragedyası Zaviyesinden "Goethe"nin Hayat ve İnsan Anlayışının Kültür Dünyası İçin Filozofik Mânâ ve Kıymeti, İst. Üni. Huk. Fak. Mecmuası, Cilt III, Nr. 1-4. Yıl 1986-87, s. 389-500 (Metinde "Çağıl GHİA" olarak gösterilmiştir.)
- FECHNER, Erich** - Rechtsphilosophie, Soziologie und Metaphysik des Rechts 2. unveränderte Auflage, Tübingen 1962.
- HARTMANN, Nicolai** - Ethik, 4. unveränderte Auflage, Berlin 1962.
- HESSSEN, Johannes** - Lehrbuch der Plilosophie, Zweiter Band. Wertlehre, 2. Auflage, München-Basel 1959 (Metinde "Hessen II" olarak gösterilmiştir).
- HESSSEN, Johannes** - Der Sinn des Lebens, Münster/Westfalen 1955 (Metinde "Hessen SL" olarak gösterilmiştir).
- HOFFER, Eric** - Kesin İnançlılar, Kitle Hareketlerinin Anatomisi, Tur Yayınları, 3. baskı, İst. 1988.
- KELSEN, Hans** - Reine Rechtslehre, Leipzig und Wien 1934 (Metinde "Kelsen RRL, I" olarak gösterilmiştir).
- KELSEN, Hans** - Reine Rechlslehre, zweite vollstaendig neubearbeitete und erweiterte Auflage, Wien 1960 (Metinde "Kelsen RRL, II" olarak gösterilmiştir).

- KRANZ, Walther** - Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar (Çev. Suad Y. Baydur), Sosyal Yayınlar, İst. 1984.
- MAYER, Max Ernst** - Rechtsphilosophie, dritte unveraenderte Auflage, Berlin 1933.
- SCHMELZEISEN, G.K.** - Recht und Rechtsdenken, Bern und München 1968.
- SCHMIDT, Heinrich** - Philosophisches Wörterbuch, Siebzehnte Auflage, Stuttgart 1965.
- STEINER, Rudolf** - Teozofi, Duyu-Üstü Dünya Kavrayışına Giriş ve İnsanın Varoluş Nedeni (Çev. Ayşe Domeniconi) Say Yayınları, İst. 1987.
- Von GROLMAN, Adolf** - Musiki ve İnsan Ruhü (Çev. Selâhattin Batu), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- WEIN, Hermann** - Das Problems des Relativismus, Berlin 1950.
- WELZEL, Hans** - Naturrecht und materiale Gerechtigkeit, 4. neubearbeitete und erweiterte Auflage, Göttingen 1962.